

Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 467) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/467/2011>

4. Відповідно до п. 1 Положення про Державну службу України з контролю за наркотиками ДСКН України є центральним органом виконавчої влади, «головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері формування та забезпечення реалізації державної політики з питань обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, а також координації діяльності органів виконавчої влади з цих питань» (Положення про Державну службу України з контролю за наркотиками, затверджене Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 457) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/457/2011>

5. *Таблиці невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00>

6. Принагідно зазначимо, що у назві та ч. 1 ст. 44 КУпАП не згадується про «виготовлення» наркотичних засобів або психотропних речовин; у той самий час ч. 2 цієї статті (заохочувальна норма) передбачає можливість звільнення від адміністративної відповідальності і за «виготовлення». Тобто особа може бути визнана правопорушником у вчиненні дії, за яку не встановлена відповідальність.

Оксана Василівна ХЛОПЧИК,

аспірант кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДОЦІЛЬНОСТІ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Характерною рисою сучасної кримінальної політики у сфері боротьби із злочинністю є поєднання примусових заходів та заходів заохочення. Відповідно до ст. 2 Кримінального кодексу України (далі — КК України) вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, є підставою для її притягнення до кримінальної відповідальності. Разом з цим в кримінальному законодавстві передбачена можливість застосування альтернативних кримінальній відповідальності заходів. Однією з таких альтернатив є звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності за цей злочин [1, с. 11].

Проблемні питання звільнення від кримінальної відповідальності досліджували такі науковці, як: П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Головка, М. Є. Григор'єва, Ю. В. Гродецький, А. В. Єндольцева, О. О. Житний, С. Г. Келіна, О. С. Козак, Ю. Ю. Коломієць, В. В. Мальцев, В. Т. Маляренко, П. С. Матишевський, А. А. Музика, В. В. Скибицький, В. О. Туляков та інші. Однак, незважаючи на значний інтерес вчених до цієї проблеми, вчення про звільнення від кримінальної відповідальності і досі залишається складним і суперечливим.

В КК України немає визначення звільнення від кримінальної відповідальності, а лише вказано, що особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим кодексом (ст. 44 КК України). Відповідно до п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12, звільнення від кримінальної відповідальності — це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України.

Позиції вчених щодо визначення поняття «звільнення від кримінальної відповідальності» дещо схожі на визначення, яке закріплено у вищезазначеній Постанові Пленуму Верховного Суду України. Так, С. Г. Келіна під звільненням від кримінальної відповідальності розуміє відмову держави від винесення негативної оцінки особі, яка вчинила злочин, у випадках, передбачених у законі [2, с. 31]. На думку В. В. Скибицького, звільнення від кримінальної відповідальності — це передбачене законодавством усунення відповідальності особи, яка вчинила передбачене законом суспільно небезпечне діяння, якщо цілі покарання і завдання кримінального законодавства можуть бути досягнуті (або вже досягнуті) без застосування кримінально-правового примусу [3, с. 25]. Відповідно до позиції В. С. Єгорова, звільнення від кримінальної відповідальності — це незастосування до особи, винної у вчиненні суспільно небезпечного діяння, негативних правових наслідків, передбачених законом за його вчинення, у силу відпадиння або суттєвого зниження суспільної небезпеки злочинного діяння або особи, яка його вчинила [4, с. 50]. Ю. В. Баулін визначає звільнення від кримінальної відповідальності як передбачену законом відмову держави від засто-

сування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України [1, с. 58]. О. С. Козак схиляється до визначення, запропонованого Ю. В. Бауліним, та наводить міркування щодо деталізації й уточнення вказаного поняття. Під звільненням від кримінальної відповідальності вчена розуміє здійснювану відповідно до вимог кримінального та кримінально-процесуального законів відмову держави в особі суду від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, передбачених КК обмежень її певних прав і свобод, який не тягне за собою кримінально-правових наслідків [5, с. 18—19]. О. Ф. Ковітіді вважає, що звільнення від кримінальної відповідальності — це відмова держави в передбачених законом випадках від засудження й покарання особи, діяння якої містить склад злочину [6, с. 107]. Відповідно до думки В. О. Навроцького, звільнення від кримінальної відповідальності може бути визначено як врегульована кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством відмова держави від засудження особи, яка вчинила злочин, і від застосування щодо останньої примусу у вигляді покарання та, за загальним правилом, інших заходів кримінально-правового впливу [7]. У підручнику за редакцією П. С. Матишевського, П. П. Андрушка та С. Д. Шапченка вказано, що звільнення від кримінальної відповідальності — це здійснювана у відповідності з кримінальним і кримінально-процесуальним законом відмова держави в особі компетентних органів від застосування заходів кримінально-правового характеру щодо осіб, які вчинили злочин [8, с. 343].

З аналізу вищезазначених позицій очевидним є те, що вчені визначають звільнення від кримінальної відповідальності як відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, передбачених кримінальним законом обмежень її прав і свобод. В. В. Скибицький, на наш погляд, правильно додає те, що звільнення від кримінальної відповідальності застосовується, тому що цілі покарання і завдання кримінального законодавства можуть бути досягнуті (або вже досягнуті) без застосування кримінально-правового примусу.

Як зазначає О. І. Рарог [9, с. 379], ще на початку ХХ ст. професор М. С. Таганцев звернув увагу на існування обставин, які здатні усувати караність злочинного посягання. При наявності таких обставин діяння, вчинене обвинуваченим, визнається таким, що містить в собі всі ознаки злочину, особа яка його вчинила — визнається осудною, однак до винного не застосовується кримінальна репресія. Така безкарність злочинного діяння містить в собі, безсумнівно, протиріччя, так як ніщо не може зробити злочинне незлочинним,

але з точки зору доцільності кримінальної репресії наявність у кримінальному законодавстві таких обставин, які коріняться у фізичній неможливості або юридичній безцільності кримінально-правового впливу, видається цілком природним. Згадані обставини не тільки усувають можливість застосування покарання, але і перешкоджають самому порушенню кримінального переслідування або припиняють розпочате провадження у кримінальній справі [10, с. 334—336].

Дана позиція широко підтримується сучасними як українськими так і російськими вченими. Так, М. В. Бавсун вказує, що наявність в кримінальному законі підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності свідчить про те, що законодавець не ставиться до покарання як до єдиного способу впливу на особу, яка визнана винною у вчиненні злочину, та вважає доцільним в окремих випадках обходитись без його використання [11, с. 97]. О. І. Рарог зазначає, що ідея про те, що за наявності певних обставин завдання кримінального законодавства і цілі покарання можуть бути досягнуті більш ефективно і з меншими соціальними витратами шляхом звільнення особи, яка вчинила злочинне діяння, від кримінальної відповідальності, підтримується і сучасними дослідниками, серед них, наприклад, А. А. Магомедов та І. А. Тарханов [9, с. 379]. Л. В. Головкин вказує, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності заснований на доцільності притягнення особи до кримінальної відповідальності [12, с. 64]. Ю. Ю. Коломієць зазначає, принцип доцільності в кримінальному праві виявляється в можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності [13, с. 108].

Л. В. Іногамова-Хегай, з одного боку, вказує, що якщо особа, яка вчинила злочин, з різних причин втратила суспільну небезпеку, притягнення її до кримінальної відповідальності було б недоцільним, а часом виглядало б як акт відплати, що не відповідає цілям і завданням демократичного права. Для подібних випадків у кримінальному праві передбачено інститут звільнення від кримінальної відповідальності. Поряд з цим Л. В. Іногамова-Хегай зазначає, що неприйнятним є твердження, що загальною підставою звільнення від відповідальності є недоцільність притягнення особи до відповідальності та застосування до неї заходів кримінального характеру. При цьому автор посиляється на позицію О. І. Рарога (Уголовное право России. Общая часть : учебник / под ред. А. И. Рарога. — М., 1998. — С. 258—259) [14].

Однак слід зазначити, що О. І. Рарог та інші вищезазначені нами вчені не визначають «недоцільність» як підставу звільнення особи від кримінальної відповідальності, а вказують на те, що інсти-

тут звільнення від кримінальної відповідальності заснований на доцільності притягнення особи до кримінальної відповідальності. Адже підстави звільнення від кримінальної відповідальності чітко передбачені в КК України. Тому, навіть у тому випадку, коли суд дійде висновку, що досягнення мети кримінальної відповідності можливе і без притягнення винної особи до неї, а підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Кримінальним законом не буде, то така особа однаково буде притягнута до кримінальної відповідальності [13, с. 106]. Тобто можна сказати, що принцип доцільності обмежений підставами звільнення від кримінальної відповідальності, які передбачені кримінальним законом.

Крім того, в КК України передбачені як імперативні, так і дискреційні (лат. *discretion* — на власний розсуд) види звільнення особи від кримінальної відповідальності. Застосування імперативних видів звільнення від кримінальної відповідальності є обов'язком держави. Наприклад, суд зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, якщо наявні всі вимоги, передбачені у ст. 45 КК України. Поряд з цим, у випадках, передбачених ст. 47, ст. 48 та ч. 1 ст. 97 КК України, суд вправі, але не зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності [1, с. 62]. Тобто при наявності вимог, передбачених у відповідних статтях КК України, суд на власний розсуд приймає рішення звільнити особу від кримінальної відповідальності чи ні.

Вважаємо, що, приймаючи таке рішення, суд повинен враховувати, чи можуть бути досягнуті цілі покарання і завдання кримінального законодавства (або вже досягнуті) без притягнення особи до кримінальної відповідальності. Адже неврахування вищезазначеного судом при прийнятті рішення може призвести до недоцільності кримінальної відповідальності.

Підсумовуючи, слід зазначити, що наявність в кримінальному законі інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності свідчить про те, що покарання не є єдиним способом впливу на особу, яка визнана винною у вчиненні злочину. Адже у випадках, коли цілі покарання і завдання кримінального законодавства можуть бути досягнуті (або вже досягнуті) без застосування кримінально-правового примусу, притягнення особи до кримінальної відповідальності буде недоцільним. Поряд з цим у КК України чітко передбачені підстави, необхідні для звільнення особи від кримінальної відповідальності, цим самим законодавець обмежує реалізацію принципу доцільності. У випадках коли суд вправі, але не зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності (дискреційні види),

суд повинен враховувати, чи можуть бути досягнуті цілі покарання і завдання кримінального законодавства без притягнення особи до кримінальної відповідальності. Тобто інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності заснований на принципі доцільності; у випадку застосування дискреційного виду звільнення особи від кримінальної відповідальності встановлення доцільності притягнення особи до кримінальної відповідальності виступає вважливою обставиною для прийняття рішення, яке сприятиме досягненню завдань кримінального права та цілей кримінального покарання.

Л і т е р а т у р а

1. *Баулін Ю. В.* Звільнення від кримінальної відповідальності : [монографія] / Ю. В. Баулін. — К., 2004. — 296 с.
2. *Келина С. Г.* Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности / Келина С. Г. — М. : Наука, 1974. — 232 с.
3. *Скибицкий В. В.* Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания : [монография] / В. В. Скибицкий. — К. : Наукова думка, 1987. — 184 с.
4. *Егоров В. С.* Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности : [монография] / В. С. Егоров. — М. : Моск. психол.-социал. ин-т, 2002. — 279 с.
5. *Козак О. С.* Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні : [монографія] / О. С. Козак ; за ред. О. М. Бандурки. — К. : Освіта України, 2009. — 204 с.
6. *Ковітіді О. Ф.* Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України : [навч. посіб.] / О. Ф. Ковітіді. — Сімферополь : ВД «Квадранал», 2005. — 224 с.
7. *Українське кримінальне право.* Загальна частина [Текст] : підручник / [Берзін Павло Сергійович та ін.] ; за заг. ред. В. Навроцького. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — 711 с.
8. *Кримінальне право України.* Загал. частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенювський [та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського [та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.
9. *Уголовное право России.* Общая часть / под ред. А. И. Рарога. — 3-е изд., с изм. и доп. — М. : Эксмо, 2009. — 496 с.
10. *Русское уголовное право.* Лекции: Часть общая. В 2 т. Т. 1 / Таганцев Н. С. ; сост. и отв. ред. Н. И. Загородников. — М. : Наука, 1994. — 380 с.
11. *Бавсун М. В.* Целесообразность в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М. В. Бавсун. — Омск, 2002. — 186 с.
12. *Головко Л. В.* Принципы неотвратимости ответственности и публичности в современном российском уголовном праве и процессе // Государство и право. — 1999. — № 3. — С. 61—68.
13. *Коломієць Ю. Ю.* Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю. Ю. Коломієць ; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2005. — 199 с.

14. *Иногамова-Хегай Л. В.* Конкуренция норм при освобождении от уголовной ответственности // Правоведение. — 2001. — № 6. — С. 116—128.

А. І. БОНДАРЕНКО,

студентка 5-го курсу Національного університету «Одеська юридична академія»

АМБІВАЛЕНТНА ПРАВОВА ПРИРОДА КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що останніми роками проблемі незаконного обігу наркотичних засобів та їх негативним наслідкам українське суспільство приділяє пильну увагу. Дану проблему обговорюють політики, вчені та представники громадськості. На різних рівнях розробляються і втілюються в життя численні програми, заходи яких націлені на протидію незаконному обігу наркотичних засобів.

Кримінальна політика щодо злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів — це складова частина державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, яка на основі Конституції України й інтегрованих кримінальною наукою знань і світового досвіду визначає методологічні засади та стратегії, котрими керується держава та її інституції при здійсненні нерепресивної протидії у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу і боротьби з наркозлочинністю.

Так, амбівалентність (від лат. *ambo* — обидва і лат. *valere* — володіти, діяти) у широкому значенні — це неузгодженість, суперечливість у ставленні до чогось. Застосовуючи означену дефініцію для нашого дослідження, мається на увазі, що правова природа кримінальної політики щодо злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів є двоїстою: з одного боку, вона спрямована на криміналізацію деяких складів злочинів у цій сфері, а з іншого — встановлює пом'якшення щодо порушників чинного законодавства у наведеній сфері.